

УДК 37.037

ОСНОВНІ РИСИ ГУМАНІЗМУ ТА ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ ДАВНЬОГО КИТАЮ, АНТИЧНОСТІ ТА АРАБСЬКОГО ХАЛІФАТУ*Д. Г. Лохіна*

У статті досліджується розвиток гуманістичних ідей Давнього Китаю, Античності та Арабського халіфату. Розглянуто основні риси гуманізму.

Ключові слова: гуманізм, гуманістичні ідеї, людина, цінність.

Гуманізм – особливий світогляд, в центрі якого людина як вища цінність. Гуманізм пов'язаний з найважливішим для людини – з її власним існуванням, з її свободою, позитивними, життєстверджуючими здатностями, з усім найкращим та «темним», що є або може бути притаманне людині. На відміну від усіх інших світоглядів, в центрі гуманізму знаходиться людина, носій цього світогляду [1].

Значний внесок у розробку теорії гуманізму зробили М. Бердяєв, І. Борзенько, А. Горелов, І. Зайченко, В. Кувакін, А. Кудішина, А. Рибін та ін.

Проблема гуманізму у філософському аспекті репрезентована в наукових працях В. Гузенко, А. Здравомислова, Н. Кіяшко, А. Круглова, В. Кувакіна, П. Куртца, К. Ламонта, В. Лейбіка, О. Рогової, Ю. Хоменко, В. Широкової, В. Ядова та ін.

Гуманістичні ідеї розвитку особистості у психологічному аспекті закладені в працях Ш. Блюра, А. Маслоу, Р. Мейя, К. Роджерса, Е. Шострома та ін.

Сучасна психолого-педагогічна думка активно займається питаннями, які пов'язані з гуманістичним вихованням особистості (Л. Вахрушева, А. Іванов, А. Міняйлова, Т. Поніманська, О. Столяренко, І. Шкільна та ін.).

Слід зазначити, що у вітчизняній та зарубіжній філософській, психологічній, культурологічній, соціологічній та педагогічній науці проводяться активні дослідження, присвячені історичному аналізу гуманізму та подальшому розвитку поглядів на гуманістичні ідеї.

Необхідно констатувати, що в сучасній філософії, культурології, психології, педагогіці та інших науках немає однозначного розуміння поняття «гуманізм».

Історичний аналіз розвитку гуманістичних ідей в дослідженнях, як правило, бере свій початок з часів Античності або Відродження та обмежується країнами Європи, хоча слід зазначити, що основи гуманізму були закладені в інших давніх культурних центрах.

Тому метою нашої статті є визначення основних характерних рис гуманізму актуальних для вирішення проблеми нашого дослідження, а також історичний аналіз ідей гуманізму в основних центрах попередньої цивілізації.

Гуманізм як більш-менш чітке і систематичне усвідомлення природних вимог гуманності, як стверджують науковці, почало формуватися близько двох з половиною тисячоліть тому в основних осередках попередньої цивілізації [9].

Слід констатувати, що в проаналізованій літературі немає єдиного визначення гуманізму. Існує декілька основних визначень. На нашу думку, основними є: гуманізм – (від лат. *humanus* – людяний) – 1) сукупність ідей і поглядів, які стверджують цінність людини незалежно від її суспільного становища і право особистості на вільний розвиток своїх творчих сил, проголошують принципи рівності, справедливості [2;8]; 2) світогляд, заснований на принципах рівності, справедливості, людяності відносин між людьми, повагою до людської гідності, турботою про благо людей [4;5]; 3) історична система поглядів, що змінюється, визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, вважає благо людини критерієм оцінки суспільних відносин (в цьому значенні синонімом виступає гуманність за В. Далем – людяність, людинолюбство, милосердя, любов до ближнього) [8].

Утім, сам термін «гуманізм» виник лише в епоху Відродження. Гуманізм – це прогресивний ідейно-культурний рух епохи Відродження, який базується на таких принципах: вільному всебічному розвитку особистості; звільненні від духовного панування феодалізму і католицизму; спрямованості до античної філософії, літератури, мистецтва [1;2;8].

Деякі дослідники тлумачать гуманність як властивість особистості, що відображає високий рівень свідомого ставлення особистості до людей [8].

Китайські мудреці справдавна звернули особливу увагу на людину, її переваги і недоліки. Цілеспрямовані пошуки зразка ідеальної людини були зроблені в китайській філософії приблизно в той же час, коли формувався буддизм в Давній Індії.

Найбільш відомий мислитель Лао-Цзи вважав, що людина вписана у велику тріаду Небо – Людина – Земля, з яких народжуються всі речі. Це дуже важлива думка, оскільки в ній зафіксована ідея творчого призначення людини нарівні з іншими призначеннями. Однак без внутрішньої духовної роботи над собою людина не може здійснити цього свого призначення.

У вченні Лао-Цзи затверджується добро як любов до всього живого, перевага духовних цінностей над матеріальними. Китайський мудрець вчить, що не можна жити зла ні в думках – вони початок вчинків, – ні в діях. Принцип людинолюбства отримує у Лао-Цзи своє обґрунтування і є пріоритетним у відношенні до всіх інших [3;10].

Конфуцій пропонує дещо інший ідеал людини. Це шляхетний чоловік або син правителя, спрямований у майбутнє і спрямовує свої зусилля на те, щоб перетворити Піднебесну на одну сім'ю. Його основне завдання – пробудити у народі віру в себе і повести його шляхом духовно-морального вдосконалення. Спокій і процвітання суспільства, за Конфуцієм, досягаються шляхом штучної регламентації людської поведінки, він вважав, що до обов'язку людини входить необхідність строго дотримуватися правил етикету [6]. За думкою Конфуція, гуманність і етикет спочатку проникають у сім'ю, потім створюють мир у державі, а благополучна держава в свою чергу приносить людині щасливе життя.

Мо-Цзи розвивав етико-політичне вчення, серед принципів якого ми знаходимо і такі, які, по суті, споріднені гуманістичним: 1) шанування мудрості; 2) піднесення здатних; 3) загальна любов і взаємна вигода; 4) осуд або відмова від нападів та ін. Він стверджував, що людинолюбний прагне розвивати в суспільстві те, що вигідно всім; закликав до того, щоб люди вчилися і будували своє життя самостійно, не покладаючись на долю і не перекладаючи на неї відповідальність за свої власні діяння [1].

Основи гуманізму заклала філософія Античності. Духовні цінності, поширені в часи Античності, півтора тисячоліття зазнавали гоніння в Європі, але потім повернулися. Античність вважала вищим сенсом життя щастя на землі.

Надзвичайно цінною ідеєю цієї філософії для розуміння гуманізму стала ідея діяльності. Арістотель вважав, що цінності людини та її життя

мають оцінюватися не тим, наскільки людина наближається до абсолютного ідеалу, а тим, якою мірою людина зуміла практично реалізувати свою сутність, тобто закладені в ньому особисті здатності.

Не менш цінною для розуміння гуманізму стала думка Сократа: «Пізнати себе, щоб переробити себе» [8, с.45]. Найважливішим завданням людського буття, за Сократом, є відшукання його благого сенсу. У суперечках і діалогах, вдаючись до своєї знаменитої іронії, Сократ примушував своїх співрозмовників звертатися до пошуку відповідей на запитання, що таке щастя, в чому сенс життя і призначення людини. Його головним завданням було спонукати людину піклуватися не про славу, багатства і задоволення, а про душу.

Значний внесок у розвиток гуманістичних ідей зробив Цицерон. Цицерон був прихильником етики стоїцизму. Справжню міць духу і велич людини він вбачав у її здатності відчувати презирство до страждання. Самостійність, незалежність і вміння задовольнятися тим, що тобі внутрішньо властиво – ось те, що слід виховувати в собі. На його думку, дійсними джерелами щастя людини є його чесноти. Серед них він особливо виділяв мудрість, справедливість, мужність, помірність, доброту і вдячність.

Цицерон залишив нам величезну кількість висловлювань і повчань щодо розумного суспільного устрою, намагався сформулювати принципи, дотримуючись яких можна було б досягти гармонії особистості і суспільства. Серед них він називав взаємопідтримку і взаємодопомогу, солідарність і побратимство.

Аль Фарабі пов'язував досягнення людиною щастя з добром. Аль Фарабі дотримувався думки про нейтральність природи людини, вчив, що спочатку людина не може бути наділена ні чеснотою, ні пороком, подібно до того, як від народження вона не може бути ткачем чи переписувачем. Всі моральні якості – прекрасні і потворні – накопичуються і розвиваються людиною з її волі. Однак тільки розум робить людину людиною. Сила у поєднанні з хорошим характером є головною, на його думку, людською гідністю.

Омар Хайям закликає побачити істинне призначення і велич людини – бути самою собою, незважаючи ні на що. На думку поета, єдиним острівцем сенсу в світі абсурду може бути лише сама людина.

Людина має шукати опору в самої собі, має стоїчно ставитися до життєвих випробувань, розуміти, що вони є ступенями подолання власної

слабкості. Душевні сили людини невичерпні, і тому вона є сенсом і вінцем буття.

У Стародавньому Китаї гуманістичні ідеї представлені досить широко. Вони проявляються паралельно з тим, як люди починають замислюватися про принципи гармонійного устрою свого земного життя.

Антична філософія сформувала духовні цінності, які стали базовими для всієї європейської культури.

Особливістю класичної арабської філософії є дбайливе ставлення до античної традиції і подальший розвиток середземноморської культури в рамках гуманістичної парадигми.

Можна з повною підставою стверджувати, що гуманізм та гуманістичні ідеї – основа світової культури, тобто древніх культур Китаю, Греції, Риму та Арабського халіфату.

Сучасна вітчизняна та зарубіжна наука активно досліджує гуманізм та історію становлення гуманістичних ідей.

Основними характерними рисами гуманізму є: антропоцентризм, використання гуманістичних ідей філософів, дослідників попередніх культурних епох, людинолюбство тощо.

Гуманність можна визначити як комплекс якостей особистості, що проявляються у вчинках і у відносинах до людей: чуйності, уважності, милосердя, доброти, любові, співчуття.

В той же час аналіз досліджень дає нам підставу відзначити недостатню вивченість історії розвитку гуманістичних ідей в попередніх культурних центрах.

Проведене дослідження не є остаточним вирішенням проблеми вивчення розвитку гуманізму та гуманістичних ідей. Подальшого дослідження вимагають питання формування поглядів на гуманізм в інших центрах давніх культур і дослідження сучасного гуманізму XXI століття.

Література

1. Борзенко И. М., Кувакин В. А., Кудишина А. А. Основы современного гуманизма: Учеб. пособие для студентов. М.: РГО, 2002. – 389 с. [Электронный ресурс] / И. М. Борзенко, В. А. Кувакин, А. А. Кудишина. – Режим доступа: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-331532.html>. – Борзенко И. М., Кувакин В. А., Кудишина А. А. Основы современного гуманизма
2. Гуманистические основы взаимодействия цивилизаций [Электронный ресурс]: Доклады и выступления. Международная научная конференция, 26 – 27 октября 2007 года, г. Москва / Составление и общая ред. У. Новотного, С. Андреевой. – М.: Изд-во

- РУДН, 2008. – Режим доступа: <http://www.cmehumanistas.org/files/Anuario%20CEN%20Moscu%202007.pdf> – Гуманистические основы взаимодействия цивилизаций
3. Дубровская О. Н. Раскрытые загадки древних цивилизаций / О. Дубровская. – М.: Рипол классик, 2003. – 480с
 4. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць. Вип. 6 (41) / гол. Редактор Г. П. Шевченко. – Луганськ: Вид-во Сну ім. В Даля, 2010. – 230с.
 5. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць. Вип. 2 (43). / гол. Редактор Г. П. Шевченко. – Луганськ: Вид-во Сну ім. В Даля, 2011. – 228с.
 6. Зайченко І. В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга 1. Історія зарубіжної педагогіки: навч. посібник [для студентів ВНЗ] / І. Зайченко. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 624с.
 7. Манько В. А. История Древнего мира: Первобытное общество и Древний Восток: иллюстрированная тетрадь / В. Манько. – Луганск: Шлях, 2000. – 32с.
 8. Рыбин, В. А. Гуманизм как этическая категория / В. Рыбин. – М.: Логос, 2004. – 272с.
 9. Чанышев А. Н. Философия Древнего мира. История философии: учебник для вузов / А. Чанышев. – М.: Высш. шк., 2003. – 703с.
 10. Сковородкин В. М. Культурология : учеб. пособие [2-е изд., исправл. и доп] / В. Сковородкин. – М.: МГИУ, 2003. – 254с.

В статье исследуется развитие гуманистических идей Древнего Китая, Античности и Арабского халифата. Рассмотрены основные черты гуманизма.

Ключевые слова: гуманизм, гуманистические идеи, человек, ценность.

This article examines the development of humanist ideas of ancient China, the Antiquity and the Arab Caliphate. The main features of humanism were also examined.

Key words: humanism, humanistic ideas, man, value.

Лохіна Д. Г. – аспірант кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Н.В. Фунтікова